

**О. Сліпушко, д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

НАЦІОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БІБЛІЙНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджуються особливості національно-психологічної інтерпретації біблійних мотивів у творчості Тараса Шевченка. Аналізуються вірші пізнього періоду, в яких національний ідеал має глибоку індивідуальну психологічну інтерпретацію.

Ключові слова: Тарас Шевченко, національно-психологічна інтерпретація, біблійні мотиви, "Подражаніє 11 псалму", "Подражаніє Іезекіілю. Глава 19", "Осія. Глава XIV".

В статье исследуются особенности национально-психологической интерпретации библейских мотивов в творчестве Тараса Шевченко. Анализируются стихи позднего периода, где национальный идеал имеет глубокую индивидуальную психологическую интерпретацию.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, национально-психологическая интерпретация, библейские мотивы, "Подражание 11 псалму", "Подражание Иезекиилю. Глава 19", "Осия. Глава XIV".

The specific of national and psychological interpretation of Biblical motives in the creative work is investigated. The poems of the late period is analyzing, where the national ideal has a deep individual interpretation.

Key words: Taras Shevchenko, national and psychological interpretation, Biblical motives, "The imitation of 11 Psalm", "The imitation of Ijezekiil. Part 19", "Osija. Part XIV".

Національний і мистецький світогляд Тараса Шевченка відображає еволюцію його творчого мислення, що відбувалася у різні роки життя та за різних обставин. Визначальним фактором світоглядної динаміки були зміни у житті митця, наявність різних обставин як чинників формування життєвих позицій, особливостей сприйняття дійсності та реакцій на неї. Загалом ці елементи творили творче кредо митця, склали контекст його психолого-філософської системи. Усе своє життя Т. Шевченко залишався

послідовним православним християнином. Але православ'є як частина світогляду визначило його індивідуальну ментальність у пізні роки життя. Соціум, як динамічна система розумних індивідів, на відміну від інших живих систем біосфери, має додатковий ступінь свободи, джерелом якого є духовна свобода людини. Для Т. Шевченка його духовна свобода була визначальним чинником. Шляхи вияву і реалізації цієї свободи для поета були різними.

Так, у ранній період творчості для Т. Шевченка сферою вияву свободи була героїчна історія народу. Він бачив ідеал волі у гетьманських і гайдамацьких походах, постатях народних героїв. У пізній період творчості митець прийшов до усвідомлення того, що воля і свобода людини реалізуються через її віру. Чим сильніша віра у Бога, чим глибше почуття усвідомлення глибини Божественної суті, тим більшими є шанси людини зокрема та суспільства загалом на втілення у життя ідеалів свободи індивідуальної та особистої.

Психологічна свідомість у творчості Тараса Шевченка відображається через реалізацію авторського "Я", що репрезентує становлення його особистісного світогляду. Він розвивається у людині через спілкування у родині та соціумі, а найбільшою мірою виражається через творчість. Саме остання репрезентує усвідомлення митцем власної ідентичності, зокрема національної. Християнство для поета є важливим чинником формування його національної духовності. Загалом моральне обґрунтування феномену особистості, вільної лише у рамках гуманістичної моралі, склалося ще в києворуській середньовічній книжності. Зокрема, його вияви бачимо у таких творах, як "Повчання" Володимира Мономаха, "Моління" Данила Заточеника, "Слово о полку Ігоревім". Фактично це було передренсансне мислення, в якому домінували пошук гармонії християнських і гуманістичних цінностей. Православне християнство швидко інтегрувалося у руську ментальність, оскільки наш народ знайшов у християнських цінностях елементи власної національної традиції. Найбільшою мірою національна свідомість утвердилася за гетьманування Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Передусім вона виявлялася як у політичних позиціях гетьманів, так і у збереженні православної віри.

В основі християнського світогляду лежить дуалізм боротьби добра і зла. Відтак, головна мета християнського виховання – це зміцнення волі, характеру і розвиток інтелекту. Історично і

психологічно християнський світогляд глибоко відповідає українській духовності. Тому інтерпретація патріотизму є актуальною у контексті християнського світогляду. Митрополит Андрій Шептицький наголошував на тому, що різниця між звичайним патріотизмом і християнським така, як між природою і надприродою, етичним законом і благодаттю, душею людини без знамення й печаті Таїнства Святого Хрещення і душею охрещеної людини. Християнський патріотизм виключає будь-яку класову боротьбу, найменше бажання нищити і принижувати інший народ і окремо взяту особистість як його представника. Християнський патріотизм ґрунтується на пошані до іншого народу, його мови, культури, незалежності, історичних традицій. Християнський гуманізм поважає особистість і дає їй право вибору життєвого шляху. Християнський гуманізм – це не концепція руйнування, а виключна концепція служіння, допомоги, пошани, любові.

На формування світогляду Тараса Шевченка визначальний вплив справили народне виховання (згадаймо його свідчення про діда Івана у поемі "Гайдамаки") та християнський гуманізм. Уже на ранньому етапі творчості героїчний світогляд в інтерпретації митця є найвищим виміром національної свідомості. Для реалізації справжнього героїчного начала визначальним є намір людини. Саме він вимагає свідомої та добровільної жертвовності в ім'я високих ідеалів. Т. Шевченко стоїть на тому, що людина, яка здатна на героїчну дію, спроможна і на альтруїстичні почуття, зокрема прощення, милосердя, справедливості. Тому всі його національні герої є водночас високоморальними особистостями. Для митця Бог – це любов, милосердя і справедливість. Психологи визначають у християнській релігії феномен прощення як основу буття, його втіленням є Ісус Христос – Син Божий. Тож Василь Барка цілком правомірно називає Т. Шевченка поетом християнського всепрощення, що знайшло свою глибоку репрезентацію у поемах "Неофіти", "Відьма" та ін. Особливо глибоко прощення як почуття-емоція відображене у вірші "Не спалося, а ніч як море". Бачимо тут двох вояків-вартових – українця і росіянина, які говорять про необхідність прощення. Таким чином митець і для себе особисто приходив до усвідомлення того, що прощати треба навіть своїх ворогів, тих, хто завдав болю.

Таким чином, пережитий біль Т. Шевченка інтерпретує як необхідний для глибшого усвідомлення власної суті, засвоєння певних життєвих уроків, які визначають у результаті подальший світогляд і життєві позиції автора.

Загалом система ідей у творчості Тараса Шевченка представляє ті, що стали домінантами національної свідомості й дороговказом нації. Спектр його поглядів репрезентує парадигму національної свідомості. С. Смаль-Стоцький назвав Т. Шевченка речником українського націоналізму [4]. З цим визначенням можна погодитися з огляду на те, як розуміти націоналізм у сучасну добу, адже кожна нова епоха дає власне прочитання спадщини митця. Так, можна вважати Т. Шевченка українським націоналістом, розуміючи націоналізм як "підпорядкований завданням вивільнення нації, створення держави й відродження культури. Виконує позитивну культуротворчу функцію, об'єднує народи, інфікує їх енергією творчості" [3, 51]. З іншого боку, Т. Шевченкові був далекий і цілком неприйнятний націоналізм як такий, що "підпорядкований меті піднесення своєї нації над іншими народами і культурами, він засмічує її свідомість облудою самозвеличення, своєрідного етнічного "нарцисизму", породжує недовіру між народами" [3, 51].

Творчість Т. Шевченка на різних її етапах засвідчує послідовну метафізичну єдність із духовністю нації, глибоке розуміння і відображення національної свідомості. Ідеї митця стали універсальними для національної ментальності, оскільки дійсність українського народу була дійсністю Т. Шевченка. Як ніхто інший, Т. Шевченко інтуїтивно розумів, що головною причиною української історичної бездержавності була відсутність національної свідомості та роздвоєння національного "Я". Відтак, на порядок денний суспільного життя він поставив ідею про необхідність духовного переродження людини, що має здійснюватися не лише через героїку, а й християнську моральність особистості. Репрезентацію такої життєвої позиції бачимо у творах 1859 року, що були написані як відгук на біблійні твори і мотиви.

"Подражаніє 11 псалму" по суті своїй є Шевченковою інтерпретацією біблійної тези про те, що

*Господь випробовує праведного,
а безбожного й того, хто любить насилля, –*

*ненавидить душа Його!
...Бо Господь справедливий,
кохає він правду, –
праведний бачить обличчя Його! [6, 545].*

Це випробування моральністю, гуманізмом, здатністю залишатися людиною за будь-яких життєвих обставин. Для Т. Шевченка саме виключно людські якості є головними чинниками формування особистості, її світоглядних засад і принципів діяльності. Здатність праведного побачити обличчя Господа, тобто усвідомити і прийняти у свою душу Божественну істину і сутність – це найвища нагорода, відповідно до Біблії. В інтерпретації Т. Шевченка ознакою праведності є чисте серце, недопустимість нищити іншу людину, а отже, і народ:

*Мій Боже милий, як то мало
Святих людей на світі стало.
Один на другого кують
Кайдани в серці [6, 237].*

Т. Шевченко шукав зброю протягом тривалого періоду свого життя. Він був учасником Кирило-Мефодіївського братства, захоплювався козацькою і гайдамацькою героїкою. Врешті, митець прийшов до остаточного усвідомлення того, що найсильнішою зброєю для митця і взагалі будь-кого є слово, освячене Божим благословенням, біблійна істина і позиція віруючого християнина. Саме таке слово здатне підняти націю з руїни і вдихнути у неї нове життя. Тож Т. Шевченко вигострює свою зброю і віддає її народові у довічне користування:

*Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих ... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово [6, 237].*

Ідеальний світ, досконале суспільство, якого очікує митець, вибудовуються у нього на основі біблійних принципів і засад. Саме християнські норми моральності та добродійності складають для нього ту основу, на якій виростає образ нового суспільства. Так, в "Ісаія. Глава 35" Т. Шевченко репрезентує свій образ майбутньої України, в якій панують добро і воля. Це буде тоді,

*як, Господи, святая
На землю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прозрять, а кривие,
Мов сарна з гаю, помайнуть.
Нічим отверзуться уста;
Прорветься слово, як вода... [6, 239].*

І знову свобода народу бачиться за умови свободи слова, думки, ідеї, бо вони формують нову націю. Цей образ нового суспільства Т. Шевченко почерпнув із біблійної глави 35 книг пророка Ісаї, що називається "Блаженство Божого народу по муках". Там присутній образ дороги:

*І буде там бита дорога та путь,
і будуть її називати: дорога
свята, –
не ходитиме нею нечистий,
і вона буде належати народові його [1, 715].*

Дорога, шлях як концепт розвитку нації, її динамічного руху вперед до нового життя репрезентує концепцію національного визволення Т. Шевченка. До нього народ повинен іти з єдиною зброєю у руках – словом. Жодна інша зброя по силі своїй та здатності творити націю не може бути сильнішою та могутнішою. У вірші "Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19" поет творить образ ідеального суспільства, яке настане у майбутньому. Головна умова його існування – смерть того лева, який гнобив і нищив народ, коли його рику не буде чути на землі:

*Минуть,
Уже потроху і минають*

*Дні беззаконія і зла.
А львчища того не знають,
Ростуть собі, як та лоза
У темнім лузі....
Плач великий
Воместо львчищого рика
Почують люде. І той плач,
Нікчемний, довгий і поганий,
Межи людьми во притчу стане,
Самодержавний отой плач! [6, 267].*

Цей мотив митець почерпнув із біблійної глави 19 книги пророка Іезекіїля, що називається "Жалобна пісня про Ізраїлевих князів". Тут лев є символом того царя, що нищить народ. Все ж його не мине кара. І тоді простелеться для народу новий шлях, який приведе до щасливого ідеального суспільства.

Тарас Шевченко прагне розібратися у причині нещастя України, передусім її тривалої бездержавності. Він знаходить її у діяльності певних лідерів, зокрема гетьмана Богдана Хмельницького і російського імператора Петра І. Власне, Т. Шевченко не сприймає політику Б. Хмельницького, вважаючи її такою, що привела до поневолення. В "Осії. Глава XIV" він пише:

*Бог карає Україну за Богдана і Петра.
Воскресни, мамо! [6, 268].*

Але, незважаючи на це,

*... правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
На ветхеє, на древнє слово
Розтленноє, а слово нове
Меж людьми криком понесе
І люд окрилений спасе од ласки царської...
[6, 268–269].*

Як бачимо, знову ж таки визначальною запорукою нового суспільства і життя у ньому буде "слово нове". У це поняття митець

вкладає нове мислення народу – національне і патріотичне за своєю суттю. Слово – це втілення національних ідей, які складають світогляд нації, спосіб її мислення. Мотив покари країни за діяльність її синів Т. Шевченко бере з біблійної глави 14 пророка Осії, де говориться:

*Завинить Самарія,
бо стала уперта до Бога
свого, –
поляжуть вони від меча!
...
Хто мудрий, то це розуміє,
розумний – і пізнає,
бо прості Господні дороги,
і праведні ходять по них,
а грішні спіткнуться на них! [1, 912].*

Образ ідеального суспільства у пізній творчості Тараса Шевченка ґрунтується на біблійній тематиці та символіці, що проєктуються на слов'янську, зокрема українську, дійсність. Загалом слов'янська ідея у поезії Тараса Шевченка виростає із розуміння того, що український народ народився і виріс у слов'янській сім'ї. Власне, Т. Шевченко творить власний новий образ України. Відповідно, неодноразово поставало питання про те, чи був Т. Шевченко державником, чи утверджував він принцип національної державності? І. Дзюба щодо цього зазначає: "Він боронив свій образ України від будь-чиїх зазіхань і принижень, він утвердив цю нашу нову національну самоназву і наповнив її таким змістом, якого ніхто вже не зможе ані заперечити, ані ігнорувати... І зміст цей приростає, крім іншого, і всім тим, що пізніше дістане трансформоване окреслення в політологічних термінах: суверенність, незалежність, державність" [4, 41]. Відтак, біблійні мотиви у пізній період творчості Тараса Шевченка безпосередньо проєктуються на національну дійсність і набувають в інтерпретації митця індивідуального психологічного забарвлення. Національна героїка раннього періоду поступово трансформується у глибокий біблійний патріотизм і гуманізм, що складає основу для бачення Тарасом Шевченком власного образу ідеального суспільства.

1. *Біблія* або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське біблійне товариство. – 959 с.; 296 с. 2. *Головінський І.* Національна свідомість як рушійна сила державотворення. Психологічна інтерпретація. – К.: Аконіт, 2004.
3. *Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М.* Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2009.
4. *Дзюба І.* Шляхом самоусвідомлення // Україна. Антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст. У десяти томах. – Т. V. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2009. 5. *Смаль-Стоцький С.* Т. Шевченко. Інтерпретації. – Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1965. 6. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Том другий. Поезія. 1847–1861. – К.: Наукова думка, 1991.